AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ

Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu

02 - 04 Kasım 2012

AÇILIŞ : 09:30

Akdeniz Üniv. Hukuk Fak. Konferans Salonu
KAMPÜS - ANTALYA

1. **Gün (2 Kasım 2012 - Cuma)**
   Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi
   Konferans Salonu
   Kampüs / ANTALYA

2. **Gün (3 Kasım 2012 - Cumartesi)**
   M. Hamdi Yazır Kültür Merkezi
   ELMALI / ANTALYA

ELMALILI
M. HAMDİ YAZIR
SEMPOZYUMU

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

2-4 Kasım 2012

Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu

Editör : Prof. Dr. Ahmet ÖGKE
Doç. Dr. Rıfat ATAY

Yayın No : 601
Sempozyum ve Paneller Serisi: 50

ISBN: 978-975-389-835-5
15.06.Y.0005.601

Yayıncı Sertifika No: 15402

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

1. Baskı, Kasım 2015, Ankara, 600 Adet

İLKSAY Kurulu'nun 21.08.2013 tarih
ve 19-2 sayılı kararıyla uygun görülmüş ve
Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin
05.11.2013 tarih ve 1471/18-b sayılı kararıyla basılmıştır.

BASKI : TDV
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BASIMEVİ | PRINTING HOUSE
Serhat Mah. 1256 Sokak No:11
Yenimahalle / ANKARA
Tel : 0312 354 91 31 (pbx)
Faks : 0312 354 91 32
e-posta : bilgi@diyanetvakfiyayin.com.tr

ELMALILI M. HAMDİ YAZIR'IN SANAT ANLAYIŞI ve HATTATLIĞI

Necmi ATİK

Hattat, Antalya

1. Elmalılı'nın Sanat Anlayışı

1.1. Toplumun Yapı Taşları: İlim, Kültür ve Sanat

Güzel sanatlar sözü; zekâ, tecrübe, ilim, hüner ve aşk mahsulü güzel iş ve eserler için kullanılır. Sanat icra eden kimseye "sanatkâr" veya "usta" denir.

Sanat, insan ve toplumla sıkı münasebeti olan, din ve ahlâk gibi içtimaî bir müessesedir. Sanatın, âlimin keşfinden ve eserinden daha geniş bir tesir sahası vardır. Çünkü sanat fertlerin zekâsına hitap ettiği gibi gönüllerine de hitap eder. Milletlerin hayatında duygu ve düşünce birliği sağlayan önemli bir unsurdur. Bir âlimin aynı zamanda sanatkâr olması ise tesir sahasının ne kadar geniş olduğunu gösterir.

Sanat, Allah'ın insanlara doğuştan bahşettiği kabiliyetlerden biridir. Türkler, Orta Asya'ya ait ve orada teşekkül eden kendilerine has sanat kabiliyetleri ve sanat ananeleri ile beraber VIII. yüzyılda İslâm medeniyeti ile tanıştılar ve Arap alfabesini kullanmaya başladılar. Edebiyat ve sanat alanında bir takım gelişim, dönüşüm ve değişimler yaşandı. İslâmî kültüre dayalı, daha çok medrese öğrenimi görmüş, belli bir eğitimden geçmiş sanatçılar, Türk-İslâm sanatları alanında çok başarılı çalışmalarla günümüze kadar çeşitli ekoller meydana getirdiler. Bu sanatları icra edenler arasında padişahlar, şeyhülislâmlar, sadrazamlar, kazaskerler, kadılar, müderrisler, imam-

lar, esnaflar, hanımlar... kısacası halkın her tabakasından insanlar bulunuyordu.[1]

İlim ehli, gerek meslek olarak icra eylemek, gerekse işten arta kalan zamanlarını iyi değerlendirip uğraşı olarak yapmak, duygularını ifade etmek, ruhlarını dinlendirmek, ilmî konularda tefekkür edip yoğunlaşabilmek için sanat ve edebiyatla iç içe olmuşlardır. Şiir, hat, tezhip, ebrû, sedefkârlık, simkeşlik bunlardan bazılarıdır.

İlim, kültür ve sanatta yüksek temsil gücü olan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'da, Osmanlı medresesi geleneğinin yetiştirdiği son değerlerden birisi olarak engin bir birikime sahip, çok yönlü, sanatkâr bir âlimdir. Dil ve Edebiyatta, Türkçe, Arapça, Farsça dillerinde divançesi olan bir şair[2]; sülüs, nesih, rik'a, ta'lîk, celî ve icâzet hat sanatı çeşitlerinde ders ve eserler vermiş icâzetli bir hattat[3]; tezhip ve ciltçilik gibi geleneksel Türk el sanatları[4] ve tırnakla süsleme ile de ilgilenmiş[5], mûsıkîye âşina bir sanatkâr âlimdir.

Elmalı'nın çeşitli sanatlara olan ilgisinin ve bu sanatlarda ustalık noktasında ki iştigalinin derûnunda yatan, ilâhi sanatını sebeplere ve gizli hikmetlere bağlayan Allah'ı tanıma iştiyâki, eserden-müessire gidiş ve Rasûlüne indirdiği Kur'an'ı anlama arzusudur. Bir dörtlüğünde bu konuyu şöyle dile getirir:

---

1 Karatay, Halit, *Hattat Dîvan Şairleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s. 52-61.
2 İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Hattatlar*, İstanbul 1954, s. 108.
3 Mahmud Bedreddin Yazır, *Kalem Güzeli*, s. XXI, DİB, Ankara 1981.
4 *İslâm-Türk Muhîtü'l-Meârifi*, II, s. 2.
5 Ersöz, İsmet, *Elmalılı Hamdi Yazır ve Hak Dini Kur'an Dili*, Konya 1976, Basılmamış Doktora Tezi.

Hattım felekte böyle bir nazmı buldu amma
Kaddim de dâle döndü ömrümce meşk yüzünden
Mânâ iken muradım nakşında derde düştüm
Gönlüm ne çekti bilsen dünyada aşk yüzünden[6]

1.2. Allah'a İman ve Sanat

Elmalılı her şeyin anlam kazanmasının, Allah'ı tanımak ve O'na inanmakla mümkün olacağını şöyle ifade eder: *"Bütün ilimler ve sanatlar küçük küçük birer konu etrafında bilgilerimizi düzenleye düzenleye nihayet son düzenlemede bir yüksek ilim ile bizi bir birlik huzuruna yükseltmek için çalışır durur."* (*Hak Dini*, Fatiha Sûresi, 1/1)

Elmalılı, dinin ve Kur'an'ın sadece sanatsal kısmıyla ilgilenmenin de hata olduğunu, böyle bir değerlendirmenin eksik ve sonuçlarının da hakikati yansıtmayacağını şöyle açıklar:

"Din ne bilim ne de sanattır. Bilim ve sanat önü ve sonu olan fıtrî bir mebde'dir. Kur'an ne bir bilim kitabı ne de bir şiir divanıdır. Bilim ve şiirin üstünde ilâhî bir nizamdır. Bunun içinde mu'cizedir. Ona sırf bir bilim nazarıyla bakarsanız, sanatı karşısında bu nazarınızla ümitsizliğe düşersiniz. Bir şiir nazarıyla bakarsanız, ilmiliği ve hakikati karşısında hayal kırıklığına uğrarsınız."[7]

Elmalılı'ya göre sanat; Allah'ı, peygamberi, din ve diyaneti unutturmamalıdır (*Hak Dini*, Maide/14). Sanat, Allah'ın varlığına ve birliğine ve Allah için insanlığa hizmet etmelidir. Servet, büyüklük, kuvvet, makam, itibar, güzellik, kahramanlık, hükmetmek gibi

---

[6] Paksüt, Fatma, *Merhum Dayım Hamdi Yazır*, 1991 Sempozyumu, TDV Yayınları, Ankara 1993, s. 14

[7] Elmalılı Hamdi Yazır, "Dibâce" (Önsöz), P. Janet - G. Seailes, *Tahlili Felsefe Tarihi Metalib ve Mezahib Maba'dattabîa ve Felsefe-i İlâhiyye* (çev.: Elmalılı Hamdi), İstanbul 1341, Matbaa-i Amire, s. 2-40.

zaaflarla insanları Allah gibi seven ve onlar uğrunda her şeyi göze alan kimseler, şirke düşerler ve putperestlik esasını, insanlığın en büyük yarasını teşkil ederler. Bu konudaki görüşleri şöyledir:

"Yunan, Roma, Avrupa medeniyet ve edebiyatında böyle muhabbet mabudlarının haddi ve hesabı yoktur. Bu duygu, zamanına göre türlü türlü şekillerde ortaya çıkar. Hıristiyanlık da bu ruhla doludur. Hele Avrupa ruhunda, Avrupa edebiyatında bu tür şirk, o kadar ileri gitmiştir ki her eline bir kalem alan ve her hangi bir şiir söylemek isteyen kimse sevgilisine ilâh mertebesi vermeyi, en ufacık bir işi övmek için hemen yaratma kudretini yakıştırmayı bir hüner, bir şeref sayar. Yeryüzündeki insanlık kavgaları, bütün bu çeşitli ve birbirine zıt olan mabudların mücadelesi yüzündendir. Bu anlaşmazlık ve ihtilâflar, her birinin arasındaki binlerce dalkavuk tarafından körüklenir ve insanlık günden güne ahlâkî düşüklüğe sürüklenir. İlimlerin, fenlerin, sanatların gelişmesi, buna çare bulamaz. Bilakis hepsi, bu şirk ocağını yakmak için gaz ve benzin yerine kullanır."[8]

Allah'ın rahmet eserlerini ve sanat delillerini düşünerek kendi noksanını ve yüce yaratıcısının kuvvet ve kudretini anlamak olarak açıkladığı "tezekkür" neticesinde (*Hak Dini*, Furkan/62); *"İşte bu her şeyi itkan eden, yani ilim ve hikmeti ile her şeyi yerli yerinde sağlam ve muntazam yapan Allah'ın sanatıdır"* anlayışına varılacağını (*Hak Dini*, Neml/88-89), Allah'ın acaib (şaşılacak ve hayret verecek) sanatlarının görüldüğü zaman da Allah'ı tesbih etmenin (sübhânallâh) gerektiğini ifade eder (*Hak Dini*, İsra/1). İşte bu Allah'ın sanatıdır.

1.3. Allah'ın Yaratma Sanatı

Maddesiz icad edeni, insanı kokar balçıktan, karışık bir nutfeden yaratanı, parmaklarda ve parmak uçlarındaki yüksek sanat ve kudret izlerini açıklarken "Allah'ın yaratma sanatı" ifadesini kullanır (İnsan/2).

Elmalılı'ya göre "yaratma sanatı" gönülleri Hakk'ı bilmeye çekmek ve yönlendirmek suretiyle aydınlatma ve ilâhî saltanatın şekil ve tecellilerinin sırlarını, Allah Teâlâ'nın tam kudret ve hikmetiyle mül-

[8] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 2007, Hikmet Neşriyat, II, 561.

künün sanatındaki tasarruf hükümlerini, sır ve yaratılış gayesini keşfettirecek olan hak âyetlerini gösterme ve bütün bilgilerin usul (metod)unu öğretme ve dinin kemalinin gayesini anlatmak içindir (*Hak Dini*, Âli İmran/190).

Gökler ve yerdeki Allah'ın yaratma sanatı hakkında şöyle der: *"Göklerin ve yerin yaratılışında öyle yüksek bir sanat vardır ki, her noktası onu yaratan Allah'ın ilim ve iradesiyle sıfatının mükemmelliğini gösterir."* (*Hak Dini*, Rum/22).

Elmalılı'ya göre Allah'ın sanatı çok fonksiyoneldir ve imkânsızı mümkün kılar. Aynı anda sınırsız sanatları bir eserde vücuda getirir. Bir insandan bir insan yaratmak haddizatında pek büyük bir kudret ve sanat olduğu halde alışılmış bulunulduğu için şaşırtıcı görülmez. Bu konudaki ifadeleri şöyledir:

"Hiç insan yokken, bir insan yaratmak, şaşırtıcı görülür. Çünkü tecrübede aynına bitişik şekilde tesadüf edilmemiştir. İşte burada da hadisenin şaşırtıcılığı özellikle niteliğinin düşünülmesinden anlaşılacağı gibi murad da garip bir harika, şaşırtıcı bir engel olan bu ilâhî fiilin acaibliğini hatırlatmak olduğu cihetle niteliğine dikkat çekilmiştir. (*Hak Dini*, Fil/1). *Düşünmeli ki basit bir hidrojen diye anılan şey ile "karışık bir nutfe" denilen şey arasında ne büyük fark vardır. Sonra da düşünmeli ki, "karışık bir nutfe" diye anılan şey ile "insan" denilen şey arasında tabiat bakımından aşılmayacak ne büyük bir ilerleme adımı, ne yüksek bir sanat ve kudret eseri vardır. İşte bu âyetler insanlara özellikle bunu duyurmak ve göstermek içindir."* (*Hak Dini*, İnsan/2). *Parmaklarda ve parmak uçlarında öyle enteresan bir sanat ve öyle ince bir duyarlılık vardır ki anatominin ve doku biliminin incelikleri bile onu kavramaya yeterli olmaz."* (*Hak Dini*, Kıyamet, 75/4).

"Allah Teâlâ'nın kudretinin sanatına, ilim ve hikmetine delil olan, kokar balçıktan insanı yaratması, yani imkânsızı mümkün kılması değil midir?" (*Hak Dini*, Hicr, 15/26). *"Yerküreyi yayıp döşeyen sanat gerçekten başlı başına ve benzersiz bir sanat olayıdır. Yeryüzünde ilk erkekli dişili hücre tohumunun meydana gelmesi ve bunların çeşitli özellikler ve farklılaşmalar kazanması meselesi ise tabiatüstü bir sanat harikasıdır. Tabiatın ıstıfa (seleksiyon) ve tekâmülü, bir gerçek ise de bir tabiat eseri değildir. Ancak ve ancak fâil-i muhtar olan bir yüce Yaratıcının irade ve*

sanatının eseridir." (*Hak Dini*, Ra'd, 13/3). *"Maddesiz icat etme gibi zât ve yaratıcının sıfatından başka hiçbir şarta dayanmayan bir yolun icadı, bununla beraber bu icadı, geçmiş icada uydurarak ve bağlayarak onu büyüten ve artıran bir takdir ve bir güzel sanat vardır. Maddeyi kendi tabiatında devam ettirmeyip de yarmak ve ona onda bulunmayan bir çeşitlenme ve değişim vererek tekten çok, uyandan uymayan ve uymayandan uyan çıkararak birçok dallar ve çeşitli şubeler meydana getirmekte de ilk maddeyi yoktan icat etme gibi madde ve maddenin tabiatı dışından gelen açık bir yaratma ve tesir, yaratıcının varlığına, ilim ve kudretine delâlet eden bir güzel sanat okunur ki, bunun delâlet çeşitleri tabiatın mânası olan istikrar ve birbirini takip etmenin zıddı olup, onu tamamen veya kısmen değiştiren yeniliklerin, değişimlerin varlığıdır. Her istîdâ, her yenilik, her sonradan oluş, her ârız oluşlar, her değişim bir yaratma delili ve bunun için de her devamlılık, her birbirini takip etme, her uygunluk, her nizâm, bir sanat delilidir."* (*Hak Dini*, En'âm, 6/98).

"Bütün mümkün kâinatta kaza ve kader silsilesi O'nun icadı, O'nun yaratması, O'nun var etmesi, O'nun malıkûmudur. Mülk O'nun, bütün tasarruf hakkı ve hüküm O'nundur. Bütün varlığın cereyan etmesi, O'nun ilim ve kudreti, ilâhî hükümleri altındadır. Bütün varlıkların silsilesi, böyle bir kuşatıcı hâkim ve mülk sahibinin sanatının tecellileridir. Ve bunda, ancak O'nun nizamı, O'nun kanunları, O'nun hükümleri ve teklifleri, O'nun rahmet ve öfkesi, O'nun sevab ve cezası hüküm icra eder." (*Hak Dini*, Nisâ, 4/126).

Elmalılı'ya göre sanatkâr; ne kadar mâhir ve usta olursa olsun, başka bir sanatkâr tarafından tenkit edilmekten kurtulamaz. Allah'ın sanatı ise her türlü tenkitten uzaktır. Eksiklik arayan gözler, bütün çabalarına rağmen bir eksik bulamayıp gördüğü sanat inceliği, çarpıldığı kudret izleri ve karşılaştığı büyüklük karşısında hayret ve dehşete düşer, acizliğini anlar, onları delip daha ileri gidemeyeceğini fark ederek haddini bilmiş olarak kendine döner. (*Hak Dini*, Mülk, 67/3).

Bütün cisimlerin yaratılışı Allah'ın fiili olduğu gibi, insanlar en güzel sanat ve amelleriyle müsabaka ve imtihan edilmek için yaratılmışlar hayat ve ölüm ile müptela kılınmışlardır. (*Hak Dini*, Kâria, 101/6).

"Gök hakkındaki âyetler arasındaki benzerliğe dikkat etmek gerekir. Yani Kur'an gök gibidir. Allah'ın sanatı ve kudretinin delilleri ile dolu olan gök, nasıl onurlu cisimleri ve yüksek burçları ile bakanlar için süslenmiş ve şeytanlardan korunmuş ve kulak hırsızları oradan bir ateş şulesi ile kovulmuş ise, Kur'an da öyledir. Yıldızlar ve burçlar gibi âyetler ve sûreler ile güzel nazmı, temiz kalplerin sahipleri için süslenmiştir. Ve o günahkârlardan olduğu gibi, taşlanmış şeytanlardan korunmuştur. Onlar, ona yükselemezler. İman ve iltifat ile almaz ve dinlemezler. Olsa olsa kulak hırsızlığı ederek şeytanlık yapmak isteyenler bulunur ki bunları da parlak bir ateş şulesi kovalamaktadır. Ve apaçık Kur'an'ın bu parlak ateş şuleleri ise o şeytanlara, kâfirlere, suçlulara cehennem ateşi ile, Allah azabını gösteren uyarı âyetleridir. Gök böyledir." (*Hak Dini*, Hicr, 15/ 9).

1.4. Kur'an'daki Sanat

Divançe meydana getirecek derece de edebiyat ve şiirle ilgilenen Elmalılı; Kur'an'da ki edebî sanatlara da yeri geldikçe işaret etmiştir: Gayet ince bir tasvir sanatı (*Hak Dini*, Yûnus, 10/22), üçüncü şahıstan birinci şahsa geçme sanatı, iltifat (hitabın yönünü değiştirme sanatı) (İsrâ, 17/1; Tâhâ, 20/54; Hac, 22/28; Abese, 80/1), ihtibâk sanatı cinsinden bir icaz (İsrâ, 17/12, Cin, 72/21), benzetme sanatı (Hac, 22/5), edebî bir tıbak sanatı (Yasin 36), iki âyet arasında bir "intibak" sanatı (Teğâbun, 64/14). Suya boğulmakla ateşe atılmak gibi iki zıt azabın bir araya getirilmesinde eşsiz bir tıbak sanatı (Nûh, 71/25; Kâri'a, 101/11), muraâtı nazîr (benzerini gözetme) sanatı (Târık, 86/4), bedi' sanat (A'lâ, 87/7; Ğaşiye, 88/17).

Elmalılı "Allah'ın yaratma sanatına" örnek olarak Kur'ân-ı Kerîm'de zikrettiği ve yaratılış özellikleri üzerinde tefekküre davet

ettiği bitkiler ve hayvanlar hakkında da açıklamalarda bulunmuştur.[9] İnsanların, bu bitki ve hayvanlarda ki yüksek sanat ve kudrete ve onlara bu sanatı öğreten yüce kudretin kim olduğu sorusuna cevap aramalarını ve "Allah" cevabından başka bir neticeye varmalarının da imkânsız olduğunu belirtmektedir.

Kur'an'daki sanat ve estetiği anlatırken şunu ifade eder: *"Kur'an'ın nazm-ı celîli, bilimsel düzen ile estetik düzenin kucaklaşıp bütünleştiği bir alandır. Bundan dolayı Kur'an'ın ortaya koyduğu mantık düzeni, ilim ve sanatın ortaya koyduğu düşünce bütünlüğünden daha sağlam ve daha tutarlıdır. Edebiyatın ortaya çıkardığı değişik renkteki güzelliklerden daha renkli, daha çeşitlidir. Muhkemat ile müteşabihatın böylesine uyum sağlaması ve estetik bir düzen meydana getirmesi ancak yaratılışta görülebilir. "Kur'an üzerinde derinden derine düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah tarafından değil de bir başkası tarafından indirilmiş olsaydı, onda pek çok çelişki bulurlardı."* (*Hak Dini*, Nisâ, 4/82).

"Dil ve edebiyat yönünden çok üstün ve zengin eserlerin söylendiği ve yazıldığı, toplum arasında övünülen ve değer verilen şairlerin olduğu Câhiliye döneminde indirilen Kur'an, nazmının da o basit ve sınırlı alfabe harflerinden meydana gelmiş olmakla beraber öbür kelâmlar gibi değil, herkesin bildiği elifbayı yeni duydukları ve sırrına eremedikleri bu "Elif-Lâm-Ra" gibi yepyeni bir şekilde ve benzeri görülmemiş bir sanat ve estetik anlayışı ile ortaya koyan ve söz dizmede usta olan bütün edebiyatçıları ve belağatçıları bir benzerini meydana getirmekten aciz bırakan fevkalâde sanatlı ve seçkin bir hikmetli kitap olması, onun Allah tarafından indirilmiş bir mûcize ve bir peygamberlik belgesi olduğuna delâlet eden çok açık bir delil teşkil ettiğini anlatır. Bütün inkârcılara tehaddi ile (hodri meydan diyerek) meydan okur." (*Hak Dini*, Yûnus, 10/1).

Elmalılı, önceki çağlarda bilinip de sonradan kaybolup gitmiş bir takım sanatlarında olabileceğini, Kur'an'ın buna işaret ettiğini belirtir (*Hak Dini*, Hûd, 11/42, Kehf, 18/96).

---

[9] (İncir ve Zeytin (Tîn, 95/1), Hurma (Rahmân, 55/11),Reyhan (Rahmân, 55/12), Üzüm (İsrâ, 17/91), Nar (Rahmân, 95/68), Kabak (Sâffaât, 37/146), Mercimek, Soğan, Sarımsak ve Bakla (Bakara, 2/61), Muz (Vâkı'a, 56/29)) ve hayvanlarda ki; Deve (Ğâşiye, 88/17), Sivrisinek (Bakara, 2/146), Bal arısı (Nahl, 16/68), Örümcek (Ankebût, 29/41)... vb. gibi)

Süleyman'a (a.s.) hizmet eden cinlerin sanatkârlık özelliklerinden bahsederken: *"Cinlerin sanatın sırlarını bilen birer sanatkâr oldukları da şundan anlaşılıyor. Onlar ona ne isterlerse yaparlardı. Mihrablar ve heykeller."* (*Hak Dini*, Sebe', 34 /13-14) der.

Güzel sanat olarak ifade ettiği mûşikîyi kınayanların yanlışlarını açıklarken (fâsıklağa yol açan nâmeler dışında), Kur'an okunurken tertil ve sesi güzelleştirmenin emrolunduğunu ve bunun sözün mânasını ruha duyurmaya hizmet eden bir vasıta ve dolayısıyla rûhanî bir sanat olduğunu, ruhânî şuuru terbiye ettiğini söylemektedir. (*Hak Dini*, Sebe', 34/10).

Yeğeni Fatma Paksüt Hanım, dayısı Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın sanat aşkını şöyle vasfeder:

"Sanat aşkı, ilim aşkı kadar büyük olan dayım, İstanbul'un meşhur hafızlarını dinledikten sonra, bir süre müzikle ilgilenmeyi zorunlu görür. Çünkü Kur'an'ı ahenkle okumak ve çeşitli makamlar arasındaki farkı, bu farkın nereden kaynaklandığını bilmek gerektiğini anlamıştır. Şu da var ki, bir yazının harfleri arasındaki ahenk, bir araya gelmiş harflerin bütününden doğan ahenk, dayım için bir sesteki ahenk kadar, belki daha da önemlidir."[10]

Elmalılı'ya göre sanat rızık temini için Allah'ın lütuf ve ihsanıdır (*Hak Dini*, Rûm, 30/23). Sanatın önemine vurgu yaparken "Sanat altın bileziktir" atasözünü hatırlatır (*Hak Dini*, Fâtır, 35//33-37).

Elmalılı, sanatın usta- çırak geleneğiyle öğrenilmesi görüşündedir. Sanata talip olan geçmişteki birikimleri bilmeli ve yeteneklerini sağlam temeller üzerine oturtarak ilkellikten kurtulmalıdır. Elmalılı bu konuda şöyle der:

"Olguların geçmişteki durumunu bilmeksizin meydana gelen fikrî yenilikler, şairane de olsa ilkellikten kurtulamaz. Ustasız sanatkâr, hocasız âlim ne kadar yetenekli olursa olsun, yetenekli bir çırak ve akıllı bir öğrenci olmaktan ileri geçemez."[11]

---

[10] Paksüt, "Merhum Dayım Hamdi Yazır", *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, Antalya 1991, s. 6-7.

[11] Hamdi Yazır, "Dibâce" (Önsöz), Janet - Seailes, *Tahlili Felsefe Tarihi Metalib ve Mezahib Maba'dattabia ve Felsefe-i İlâhiye*, s. 2-40.

1.5. Sanatın Kaynağı

Sanatın kaynağı konusunda Elmalılı şöyle der: "*Yaratıklara nisbet edilen en yüksek sanatlar, Allah Teâlâ'nın takdir buyurduğu keşf ve icad mahiyyetinden ileri geçemez. Çünkü mahlûk, fiilerinin tafsilatını takdir edemez ve bir atom bile yapamaz. Böyle bir yaratma sonsuz ilim ve kudrete bağlıdır. Mahlûk ise bundan ancak sınırlı kısmını elde edebilir. Her şeyi tam anlamıyla takdir ve icad ederek yaratan ancak Allah Teâlâ'dır* (Hak Dini, Haşr, 59/24). *İnsanlara nisbet olunan keşifler, sanatlar iddialarınca icatlar, yaratışlar, her ne olursa olsun hiçbir zaman Allah'ın yaratışına benzeyemez. Göklerin, yerin yaratılışı gibi olamaz. Dolayısıyla mücadele edenlerin deccallerin gösterecekleri harikalar insanları aldatmamalıdır.*" (*Hak Dini*, Mü'min, 40/57).

2. Elmalılı'nın Hattatlığı ve Hat Eserleri

Osmanlı aydınının, günümüzde pek anlaşılıp takdir edilemeyen önemli bir vasfı vardı; geniş bir araştırma kapasitesi ve bunun doğal sonucu olarak farklı alanlarda başarılı olabilmek. Hem müderris, hem şair, hem iyi bir komutan, hem iyi bir mûsikişinas, hem hattat olmak...

Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın hem kendisi hem de içinde yetiştiği ailesinin bireyleri Osmanlı aydınıydı. Anne ve baba tarafı, dedeleri ilmiye sınıfından insanlardı.[12] Şer'iyye Mahkemesi başkâtibi babası Numan Efendi altı adet Kur'ân-ı Kerîm yazmıştı.

Meşrutiyetin ilânından evvel Rüşdî mekteplerde (ortaokul) talebeye hat yazısından sülüs, nesih ve rik'a öğretiliyordu. Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın, hem ailesinde gördüğü hat sanatına olan ilgi hem de okulda aldığı hat dersleri onun daha Elmalı'da iken hat yazdığının delilleridir. Üstün istidat ve kabiliyetteki Hamdi Efendi'de hat sanatındaki altyapı doğal olarak doğduğu Elmalı'da oluşmuştur.

15 yaşlarında (1893) dayısı Mustafa Efendi tarafından hat sanatının dünya başkentine; İstanbul'a getirilir. Medrese derslerini alacağı hocayı seçmek için dayısı ile medrese medrese gezen[13] Hamdi

---

[12] İbnu'l-Emin Mahmut Kemal İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul 1955, Maarif Basımevi, s. 108,

[13] Paksüt, *Merhum Dayım Hamdi Yazır*, 1991 Sempozyumu, s. 4.

Efendi, hat dersi alacağı kişiyi seçmek için de çok titiz davranacaktır. Araştırmaları sonucu devrinin meşhur hattatlarından Filibeli Hacı Arif Efendi'den (1830-1909)[14] sülüs ve nesih meşketmeye başlar.

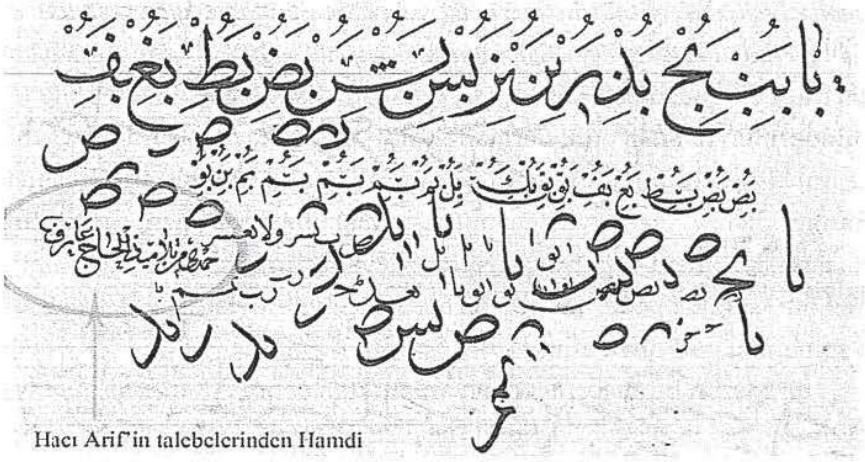

Hacı Arif'in talebelerinden Hamdi

Arif Efendi'den; Abdülkadir Efendi (1881-1967), Arif Hikmet Bey (ö.1918) Aziz Efendi (1871-1934) Hâlid Bey (ö.1918) Mustafa Rakım Efendi (1874-1949) Re'fet Efendi (1873-1949) Şakir Efendi (1865-1905) Necmeddin Efendi (Okyay 1883-1976) gibi birçok meşhur zevat meşk etmektedir.

Kardeşi Hattat Mahmud Bedrettin Yazır (1893-1952) ağabeyi Hamdi Efendi'den Arif Efendi'ye talebe oluşunu şöyle anlattığını nakleder:

"Merhum biraderim müfessir Hamdi Yazır, gençliğinde Filibeli Hacı Ârif Efendi merhumdan yazı tahsiline başlamış, kısa zamanda

[14] Filibeli Hacı Ârif Efendi: Ahmet Ârif (Bakkal) Filibe'de 1252 (1836) yılında doğdu. Büyük dedesi, Murad Hüdâvendigâr zamanında ordu şeyhi olarak ordu ile beraber Filibe'ye gitmiş ve oraya yerleşmişti. Babası "Emir Şeyhleri" denilen bir aileye mensup Süleyman Efendi'dir. Filibe'de medrese tahsiliyle beraber Hâfız İsmail Efendi'den sülüs ve nesih yazılarını öğrendi ve icâzet aldı. 1293/1876 yılında İstanbul'a hicret eden Ârif Efendi, Saraçhâne başında bir bakkal dükkânı açarak ticaretle iştigal etti. Sülüs ve nesih yazılarında icazetli olmasına ve ileri yaşına rağmen Şevki Efendi'den tekrar meşketmek suretiyle 1883'te ikinci defa icazet aldı. Maarife bağlı Üsküdar Gülfem Hatun ve Doğancılar Kız Rüşdiyesi'nde hüsn-i hat hocalığı ve Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde, ayrıca avlusundaki meşkhânede 1319/1899 yılına kadar hocalık yaptı. 2 Ramazan 1327'de (17 Eylül 1909) vefat eden Ârif Efendi Edirnekapı Mezarlığı'na defnedildi.

sülüsle nesihi ilerletmiş, gerek güzel yazıya olan istidat ve kabiliyetinin fazla oluşu ve gerek ilim tahsili hususundaki merakının aşırı bulunuşu Arif Efendi'nin dikkatini çektiğinden, *"Oğlum! Artık Sâmi Efendi'ye gitmenin zamanı gelmiştir. San'ata olan istidat ve kabiliyetini uzun zaman hapsetmek istemem"* demiş ve alıp Sâmi Efendi'ye götürmüş. Ona bir şeyler fısıldamış, Sâmi Efendi birâderimin hususiyetini derhal takdir etmiş, arkadaşlarından ayrı bir ta'lim usulü tutmuş, biraderimde kısa zamanda icazet alıp, resmen hattat olarak yazı yazmaya başlamış, böylece hem maişetini kazanmaya, hem de ilim tahsiline devama muvaffak olmuş, hatta beş-on kuruşta pederine göndermek sûretiyle evlâtlık vazifesini de yapmaktan geri durmamış.[15]

Birâderim bu macerayı bana anlattıktan sonra :*"Kardeşim, senin de yazıya merakın var. Çalış, fakat, insanda her neye istidat ve kabiliyet olursa olsun, gereği gibi terbiye edecek ellere düşmezse sahibini şaşırtır ve azıtır. Onun için dikkat et, hayatında yolunu bu iki şeytanın eline teslim etme, onları yularlayıp hayrına çalışan yorulmaz iki sadık uşak haline getir. Yoksa mirasyedi zengin ahlâksızlara döner, Hakk'ın verdiği ve vereceği nimetleri istidat ve kabiliyetinin fena mecralara kayması yüzünden hebâ ederde sonunda eli boş kalırsın"* diye güzel bir nasihatte bulunmuştu.[16]

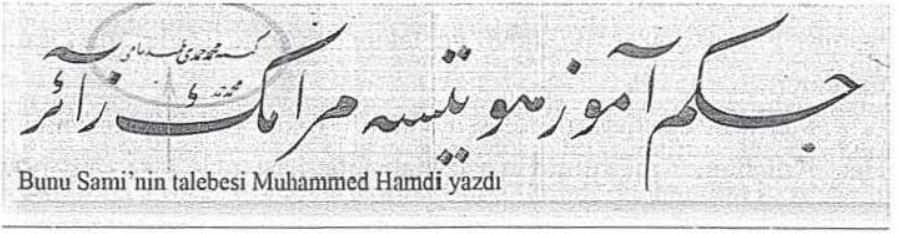

Bunu Sami'nin talebesi Muhammed Hamdi yazdı

[15] Bazı araştırmacıların yazılarında; M. Hamdi, ikinci hocası Hattat Sâmi Efendi'ye Arif Efendi'nin vefatından sonra mı devam ettiği, Elmalılı Hamdi Efendi'nin icâzeti kimden ve ne zaman aldığı ve yazılarını yazmaya ne zaman başladığı gibi müphem ve muğlâk kalan soruları, arz ettiğimiz kaynağa ulaşamamış olduklarını göstermektedir. Ayrıca M. Hamdi'nin icazetini aldığını belirttikleri İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal'ın "Son Hattatlar" kitabında (s.107) bütün tetkiklerimize rağmen böyle bir kayda ulaşamadık.

[16] Yazır, Mahmud Bedreddin, *Kalem Güzeli*, s.123-124.

Sâmi Efendi'den de[17]; Feyhaman Bey (1886-1947), Tuğrakeş Hakkı Bey (Altunbezer 1873-1946), Nazif Efendi (1846-1913), Ömer Vasfi Efendi (1880-1928), Ahmet Rakım Efendi (1894-1940), Mehmet Suûd Efendi (1882-1948), Hasan Tahsin Hilmi Efendi (1847-1912), Mehmet Vehbi Efendi (1881-1953), Ahmed Ziyâüddin Bey (1869-1938), Mehmet Atâullah Dede Efendi (1842-1910), Besim Vefâi Efendi (1874-1917), Hulusi Efendi (1869-1940), Necmeddin Efendi (Okyay 1883-1976), Kamil Akdik (1862-1941) gibi meşhur bir çok zevat meşk ederdi.

Kardeşi merhum Mahmud Bedrettin beyin de naklettiği gibi kısa zamanda önce Filibeli Hacı Arif Efendi'den sülüs ve nesihte, daha sonra da Sâmi Efendi'den sülüs-nesih ve ta'lîkta icazet almış ve geçimini temin, ilim tahsilini devam ettirebilmek için hemen ücret mukabili hat yazıları yazmaya başlamıştır. Necmeddin Okyay Efendi'ye yazdığı ilmiye icazetnamesinde hocaları Filibeli Hacı Ahmet Arif ve Reîsü'l-Hattatîn Sâmi Efendi'den bahsetmekte ve onları dualarla anmaktadır.

Elmalılı Hamdi Efendi, Arif Efendi için Sâmi Efendi'nin şöyle dediğini nakleder: *"Arif Efendi yazmıştır, yazmıştır. Yazıları içinde öyleleri vardır ki bakılmaz. Öyleleri vardır ki yazılmaz."*[18]

Şehzade Camii'nin Vefa cihetindeki kapısının üstüne mahkûk besmele-i şerif, -sülüs ve nesihde olduğu gibi- celîde de Arif Efendi'nin yazıdaki kemâlâtını ifade eder. Bu besmele için Sâmi Efendi, Necmeddin Okyay üstada *"Dünya kurulalı böyle celî bir besmele yazılmamıştır"* demiştir.[19]

---

[17] Sâmi Efendi: 13 Mart 1838 (16 Zilhicce 1253) tarihinde İstanbul'da doğdu. Yorgancılar kethüdâsı Hacı Mahmud Efendi'nin oğludur. İlk tahsilinden sonra Arapça ve Farsça okudu. 1852'de Maliye Kalemi'ne girdi. Sırayla Dîvân-ı Hümâyun Mühimme Kalemi'ne, Nişan Kalemi hulefâlığına ve 1883'te aynı kalemin mümeyyizliğine tayin edildi. Çeşitli yazılarda asrının en büyük üstadı olan Sâmi Efendi, sülüs ve nesih yazılarını Boşnak Osman Efendi'den, sülüs celîsini Recâî Efendi'den nesta'liki önce Kıbrısîzâde İsmail Hakkı, daha sonra Ali Haydar Bey'den, dîvâniyi Nâsih Efendi'den, rik'ayı Mümtaz Efendi'den meşketmiştir. Geride sayısız eser ve icâzet verdiği talebeler bırakan Sâmi Efendi 16 Recep 1330 (2 Temmuz 1912)'da vefat etmiş ve Fâtih Camii hazîresine defnedilmiştir.

[18] İnal, *Son Hattatlar*, s. 56.

[19] İnal, *Son Hattatlar*, a. y.

Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın, torunu M. Hamdi Yazır'ın gayretleriyle günümüze ulaşan metrûkâtında yaptığımız geniş çaplı incelemelerimizde kendisinin hat sanatı ile yazdığı gerek el yazmalarından, gerekse meşk çalışmaları yaptığı evraklardan yola çıkarak, hat sanatına olan derin vukûfiyetini ve kendine has bir tarzı olduğunu gösterecek yeterlilikte örnekleri gördüğümüzü rahatlıkla söyleyebiliriz. Metrûkâtında ki ilmiye icâzetnâmesinin son sayfasında ilim ve hat sanatında kimlerden istifâde edip icazet aldığını yazarken *"...Sülüs ve nesihi Şevkî Efendi'nin kıymetli talebelerinden Filibeli Hacı Ahmed Arif Efendi'den aldım. Ta'lik yazısını da, bütün hat çeşitlerinde hattatların reisi İstanbul'lu Sâmi Efendi'den aldım. Bundan önce kemâlât sahibi babamdan meşk ettim ve sanatların başlangıcını da ondan öğrendim...."*[20]

[20] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *İlmiye İcâzetnâmesi*, el yazması, s. 22.

İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal'ın Son Hattatlar adlı kitabının 107. sayfasında *"Sâmi ve bakkal Arif Efendi'lerden sülüs, nesih ve Sâmi Efendi'den ta'lîk yazdı"* ifadesi yer almakta ama bu zâtlardan icazet aldığı kaydedilmemektedir.

Nazif Efendi (1846-1913), Hasan Rıza Efendi (1849-1920) ve Kâmil Akdik Efendi (1861-1941) lerin imzasını taşıyan Hamdi Efendi'ye verildiği yazılı icazetnâmenin Elmalılı M. Hamdi Efendi ile alâkası yoktur. Bu icazetnamenin Hamdi Çavuş lakaplı Kastamonulu Mehmet Hamdi Efendi'ye verildiğine dair de herhangi bir kaydı göremedik. Hamdi Çavuş, Filibeli Arif Efendi'den sülüs ve nesih ve Sâmi Efendi'den de sülüs celisi yazmış olduğu kaynaklarda kayıtlı olduğuna göre[21] icazetnamesini de bu üstatlarından alsa gerektir.

Nazif Öztürk Bey'in ifadesiyle 16 kutuluk metrûkatından altısında yaptığı tetkikatta *"hat sanatına olan vukufunu göstermeye yetecek meşk örnekleri olduğunu"* kaydetmektedir.[22]

Hezarfen Hattat Necmeddin Okyay Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın hat sanatını şöyle değerlendirir:

"Hamdi Efendi daha fazla ilim ile uğraşmakla beraber ekseri vaktini yazıya ayırsaydı, dünyada hiçbir hattatın namı kalmazdı."[23]

Elmalılı Hamdi Yazır'dan meşk edenlerin kimler olduğunu bilemiyoruz. Yalnız kardeşi merhum hattat Mahmud Bedreddin Yazır ağabeyinden meşk etmiştir.[24] İcazetnâmesini alan Mahmud Bedreddin Yazır ağabeyinin tefsirini, onun isteği üzere rik'a, nesih ve ta'lîk hatlarıyla başından sonuna kadar yazmış, temize çekmiştir.

Elmalılı, yazdığı hat sanatı eserlerine "Ketebehû, nemakahû, sevvedehû, el-fakîr..." diye başlayan ketebeleri muhtelif şekillerde yazmıştır. Bazen icâzet aldığı hocalarını da kaydeder; "Ketebehû Muhammed Hamdi tilmîzi Sâmî" ve "Ketebehû Muhammed Hamdi min telâmizi Hacı Ârif el-Filibevî". Bazen "Küçük Hamdi" lakabını

---

[21] İnal, *Son Hattatlar*, s. 115.

[22] Nazif Öztürk, "Elmalılı M. H. Yazır'ın Metrûkatı Hakkında Ön Rapor", *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, TDV, Ankara 1991, s. 337.

[23] İnal, *Son Hattatlar*, s. 109.

[24] Yazır, Mahmud Bedreddin, *Kalem Güzeli*, s. XXI; İnal, *Son Hattatlar*, s. 200.

kullanır: "Ketebehû el-fakîr (el-garîb) Muhammed Hamdî el-arîf bi-Küçük Hamdî" . Son yıllarında soyismini de yazmıştır: "Hamdî Yazır gufire lehû". Farklı bir ketebesi de şöyledir: "Ketebehu'l-müznibu Muhammed Hamdî gufira lehû ve li-vâlideyhi ve esâtîzehû". Dedelerinin bir kısmını kaydettiği ketebesi şöyledir:" Ketebehû zi'l-'aczi ve't-taksîri Muhammed Hamdi bin Nu'mân bin Muhammed ibni el-Hâc Bekir bin Hüseyin bin Bedrü'd-dîn Yazır..."

Elmalılı M. Hamdi Yazır icazetnamesini alıp imzasını taşıyan hat eserlerini yazmaya 1900'lü yılların başında başladığı, 1906 yılına kadar maişetini temin için hattatlığı meslek edindiği, ketebe kayıtlarından anlaşıldığı üzere (1902-1941) vefatına kadarda hiç terk etmediği hat sanatıyla sayısız eserler verdiği muhakkaktır.

Günümüze gelen eserleri:

1. Erenköy Zihni Paşa Camii'nde, sülüs, nesih, ta'lîk, rik'a ve icâzet hat sanatı çeşitleriyle yazdığı 1902/1320 tarihli imzasını taşıyan, 52x42 cm ebatlı levha.

2. Beykoz Camii'nde, 1905/1323 tarihli, celî sülüs, 55 cm. çapında dairesel levha.

3. Faruk Topbaş koleksiyonunda, 1903/1321 tarihli, sülüs ve nesih, 16x13-9x5 cm. ebatlı mini hilye.

4. Faruk Topbaş koleksiyonunda, 1932/1351 tarihli, celî sülüs, 85x92 - 75x67.5 cm. ebatlı levha. ***İnne'l-hasenâti yüzhibne's-seyyiâti***

5. Faruk Topbaş koleksiyonunda, 1933/1352 tarihli, 43x30 - 28x15.5 cm. ebatlı, ta'lîk kıta.

6. İbnü'l-Emin M. Kemal İnal'ın Necmeddin Okyay koleksiyondan kitabına aldığı, 1905/1323 tarihli, mâil ta'lîk kıta.

7. İbnü'l-Emin M. Kemal İnal'ın "Son Hattatlar" kitabında (s. 820), 1920/1338 tarihli, celî ta'lîk levha. ***Keşefe'd-Dücâ bi-cemâlihi***

8. Kalem Güzeli III, s. 304'de, 1905/1323 tarihli, celî sülüs Bakara sûresi 137. âyet-i kerîme. ***Ve te'âvenû ale'l-birri ve't-takvâ***

9. Abdullah Karataş koleksiyonunda, 1922/1341 tarihli, sülüs, 33x26.5- 18x12.5 cm. ebatlı levha. ***Kuli'l-hayra ve illâ fe's-küt***

10. Abidin Topbaş koleksiyonunda, 1930/1349 tarihli, celî sülüs, 88x67- 77x51cm. ebatlı levha. ***Vücûhun yevmeizin nâzırâtün ilâ rabbihâ nâzıratün***

11. Antalya'nın Elmalı ilçesinde, Elmalılı M. Hamdi Yazır Müzesi'nde, 1940 / 1359 tarihli, 28x14 cm. ebatlı ta'lîk beyit. ***Sâyesin erbâb-ı nâmûs u edebten dûr eden, saklasın arâyiş-i tâbûta nahl-i kâmetin.***

12. Antalya'nın Elmalı ilçesinde, Elmalılı M. Hamdi Yazır Müzesi'nde, 1935/1354 tarihli, celî sülüs, 23x15 cm. ebatlı levha. ***İnne ekremeküm 'ındallâhi etkâküm***

13. Antalya'nın Elmalı ilçesinde, Elmalılı M. Hamdi Yazır Müzesi'nde, 1941/1360 tarihlli, 39x15 cm. ebatlı, ta'lîk besmele.

14. Antalya'nın Elmalı ilçesinde, Elmalılı M. Hamdi Yazır Müzesi'nde, 1941/1360 tarihli, celî sülüs istif, 25x22 cm. ebatlı levha. ***Yü'ti'l-hikmete men yeşâüve men yü'te'l-hikmete fekad ûtiye hayran kesîran***

15. Antalya'nın Elmalı ilçesinde, Elmalılı M. Hamdi Yazır Müzesi'nde, 1936/1355 tarihli, celî sülüs istif, 25x15 ebatlı levha. ***Hayru mâ 'utıye'n-Nâsu el-hulukı'l-haseni***

16. Antalya'nın Elmalı ilçesinde, Elmalılı M. Hamdi Yazır Müzesi'nde, 1935/1354 tarihli, 33x17 ebatlı, mâil ta'lîk kıta. ***Lî hamsetün utfiye bihâ, harru'l-vebâi'l-hâtımeti, el-Mustafâ ve'l-Murtazâ ve ibnâhümâ ve'l-Fâtıma***

17. Antalya'nın Elmalı ilçesinde, Elmalılı M. Hamdi Yazır Müzesi'nde, 1935/1354 tarihli, celî sülüs istif, 26x9 ebatlı kelimeyi tevhîd.

18. Antalya'nın Elmalı ilçesinde, Elmalılı M. Hamdi Yazır Müzesi'nde, 1935/1354 tarihli, celî sülüs istif, 19x14 cm. ebatlı levha. ***İnne'l-hasenâti yüzhibne's-seyyiâti***

19. Antalya'nın Elmalı ilçesinde, Elmalılı M. Hamdi Yazır Müzesi'nde, tarihsiz ketebeli, ta'lîk beyit, 13x26 ebatlı levha. ***Kimseye bâkî değildir mülk-i dünyâ sîm ü zer, Bir harâb olmuş gönül ta'mîr etmektir hüner.***

20. Antalya'nın Elmalı ilçesinde, Elmalılı M. Hamdi Yazır Müzesi'nde, 1941/1360 tarihli, celî sülüs istif, 32x12 cm. ebatlı levha. ***Hakka kulluk eyleyüp 'ukbâda devlet sürmedir***

21. Antalya'nın Elmalı ilçesinde, Elmalılı M. Hamdi Yazır Müzesi'nde, 1936/1355 tarihli, celî sülüs istif, 24x12 cm. kelime-i tevhîd.

22. Antalya'nın Elmalı ilçesinde, Elmalılı M. Hamdi Yazır Müzesi'nde, 1935/1354 tarihli, 35x23 cm. ebatlı, mâil ta'lîk kıta. ***Yâdında mı doğduğun zamanlar, Sen ağlar idin gülerdi 'âlem, Bir öyle ömür geçir ki olsun, Mevtin sana hande halka mâtem***

23. Antalya'nın Elmalı ilçesinde, Elmalılı M. Hamdi Yazır Müzesi'nde, 1936/1355 tarihli, 30x18 cm. ebatlı, mâil ta'lîk kıta. Mâdem ki işlerin sonu firâktır, ***Âh keşke o âşinâlık olmasaydı, Mâdem ki âşinâ-yı dilsin arkadaş, Artık deme gam-şinâlık olmasaydı***

24. Antalya'nın Elmalı ilçesinde, Elmalılı M. Hamdi Yazır Müzesi'nde, tarihsiz, 27x6 cm. ebatlı, ta'lîk levha. ***Hükm-i âmûz hüvviyetse merâmın zâir***

25. Antalya'nın Elmalı ilçesinde, Elmalılı M. Hamdi Yazır Müzesi'nde, tarihsiz, 27x15 cm. ebatlı, ta'lîk beyit. ***Kıl tevbe seyyiâtına gözler kapanmadan, Vaktiyle gör hesâbını defter kapanmadan.***

26. Antalya'nın Elmalı ilçesinde, Elmalılı M. Hamdi Yazır Müzesi'nde, tarihsiz, 23x26 cm. ebatlı, nesih hılye göbek yazısı.[25]

27. Mehmet Hamdi Yazır'da, 1934/1353 tarihli, 10x17 cm. ebatlı, ta'lîk âyet-i kerîme. ***Küllü nefsin bimâ kesebet rehînetün***

28. Mehmet Hamdi Yazır'da, 1919/1335 tarihli, 10x20 ebatlı, mâil ta'lîk kıta. ***Tahlîs idi 'azmim ehl-i derdi, Muhtaç imişim meğer halâsa, 'Irfân yazılmıyor kitâba, Buhrânımı yaz kalem hulâsa***

---

[25] Necmi ATİK, *Hattat Elmalılı Hamdi Yazır*, s. 55 (Elmalılı M. Hamdi Yazır Müzesi'ndeki, Elmalılı'nın kendisine ait orjinal hat sanatı yazılarının levha haline getirilmesi ve muhtelif dökümanları tarafımızdan hazırlanmıştır).

29. Mehmet Hamdi Yazır'da, tarihsiz, 38x20 ebatlı, sülüs nazar âyeti.

30. Mehmet Hamdi Yazır'da, tarihsiz, 23x8 ebatlı, muhakkak besmele.

31. Mehmet Hamdi Yazır'da, muhtelif ebatlarda, sülüs istif âyet-i kerîme. ***Vücûhun yevmeizin nâzıratün ilâ rabbihâ nâziratün.***

32. Mehmet Hamdi Yazır'da, 1917/1333 tarihli, 27x14 ebatlı, mâil ta'lîk hadîs-i şerîf. ***Letettebi'anne sünenen min kabliküm şibran bi-şibrin zirâ'an bi-zirâ'in hattâ lev dehalû hucra dabbin le-dahaltümûhü.***

33. Mehmet Hamdi Yazır'da, tarihsiz, 17x28 ebatlı, ta'lik beyit. ***Nûr u feyz-i Hak'la hânen sündüs gibi serrâ, Cilve-i ni'metle Mahmûd neşe-i şükrân dola***

34. Mehmet Hamdi Yazır'da, 1936/1355 tarihli, 22x16 cm. ebatlı, mâil ta'lîk kıta. ***Allahü bârik kardeşim, Ol evinle her dem kâm-bîn, Târîh-i bedrî yümn-i bâd, Ve le-ni'me dârü'l-müttekîn.***

35. Mehmet Hamdi Yazır'da, 1922/1340 tarihli, 25x16 cm. ebatlı, mâil ta'lîk kıta.

36. Mehmet Hamdi Yazır'da, muhtelif ebatlarda, sülüs kelimeyi tevhîd.

37. Mehmet Hamdi Yazır'da, 1935/1354 tarihli, 14x15 ebatlı, ta'lîk âyet-i kerîme. ***Fe-seyekfîkehümullâhü ve hüve's-semî'u'l-'alîm.***

38. Mehmet Hamdi Yazır'da, 1936/1355 tarihli, 38x25 cm. ebatlı, mâil ta'lîk kıta. ***Mazhar-ı tevfîk olup her işde gülsün kardeşim, Kalbine eltâf-ı Hak'dan neşe-i rengîn dola, Bir düşür 'âlemde Hamdî böyle bir târih-i tâm, Âşiyân bedrî her-dem neşvegâh-ı yümn ola***

39. Mehmet Hamdi Yazır'da, tarihsiz, celî sülüs istif, 25x15 ebatlı levha. ***Hayru mâ 'utıye'n-Nâsu el-huluku'l-haseni***

40. Mehmet Hamdi Yazır'da, 1936/1355 tarihli, 30x17 cm. ebatlı, mâil ta'lîk kıta. ***Mâdem ki işlerin sonu firakdır, Âh keşke âşinâlık olmasaydı, Mâdem ki âşinâ-yı dilsin arkadaş, Artık deme gam-şinâlık olmasaydı***

41. Mehmet Hamdi Yazır'da, tarihsiz, 17x11 cm. ebatlı, celî sülüs istif levha. ***Yâ Hazreti Pîr İbrâhîm Gülşenî kuddise sirruhu'l-'âlî***

42. Mehmet Hamdi Yazır'da, muhtelif ebatlarda, parçalı hilye.

43. Mehmet Hamdi Yazır'da, muhtelif ebatlarda, nesih, sülüs ve ta'lîk hat sanatı yazıları.[26]

Gerek İstanbul'un meşhur yangınları, gerek harf inkılâbının malum sonuçları, mütareke yıllarındaki düşman işgalleri ile yapılan yağma hareketleri, yabancılar tarafından götürülmeleri sonucu; özel gayretlerle korunmuş şahsî koleksiyonlar veya müzelere nakledilebilen eserler dışındakilere maalesef ulaşma imkânı bulamadık.[27]

Sanatkârın iç dünyası yazıya akseder: "Uslûbu beyân aynıyla insandır." Hattatın ruh hali, ıstırapları, buhranları ve kemâli yazıda görülür. Yazıdaki sevimlilik, yumuşaklık ve sertlik, rahatlık ve sıkışıklık, keskinlik, nizam, temizlik, titizlik, azamet ve vakar gibi insanda hayranlık uyandıran değerler sanatkârın kendisidir. Sanatkârın ruh haline göre yazı, estetik değer kazanır.

Hattatlar arasında ve onlar aleyhine söylenegelen bir tekerleme vardır: "Her hattat cahildir." Bu söz biraz daha açılarak "Hattatlar harf ve tasarım güzelliğine takıldıkları için kitap okumaya zaman bulamamışlar ve cahil kalmışlardır" anlamı verilmektedir. Bu sözün geçmişte ve zamanımızda doğru tarafları olabilir ve bunu doğrulayan olaylar da yaşanmıştır. Arapça diline vukûfiyeti olmayan hattatların yazılarındaki gramer hataları zaten kaçınılmazdır. Kazasker Mustafa İzzet Efendi ve Elmalılı Hamdi Efendi bu tekerlemenin kapsamına hiç girmeyen, üstelik hem ilmin, hem sanatın zirvesinde diyebileceğimiz iki büyük değerimizdir. Kazasker, ilim dışında sadece hat sana-

---

[26] Elmalılı'nın hat sanatı yazıları için bk.: Necmi ATİK, *Hattat Elmalılı Hamdi Yazır*, Antalya, 2013.

[27] Muhammed Bedreddin Yazır'ın Kalem Güzeli kitabını yayına hazırlayıp giriş yazısını yazan ve Elmalılı M. Hamdi Yazır'a ithaf ederek *"Men sâme ramadâne..."* hat eserini giriş kısmında yayınlayan M. Uğur Derman, bu eserin M. Hamdi Yazır'a ait olmadığı hususunun bizzat hocası Hazerfan Hattat Necmeddin Okyay tarafından tesbit edildiğini, konuyu kendilerine danıştığım görüşmeler sonucu, şahsıma gönderdiği mailde bildirmişlerdir. Aynı eser yanlışlıkla yine M. Hamdi Yazır'a ithafla, İbnü'l-Emin M. Kemal İnal'ın "Son Hattatlar" kitabında da yayınlanmıştır.

tıyla yetinmemiş, ney üflemiş ve harikulâde güzel sesiyle ve icra kabiliyetiyle mü'minleri coşturmuştur. Hamdi Efendi ise asıl ihtisas alanı İslâm Hukuku olmasına rağmen kendisine TBMM tarafından tefsir yazma vazifesinin yüklenmesiyle tefsir alanına yönelmiş, hem kendi devri ulemâsı hem de zamanımız âlimlerince kendinden önceki müfessirleri geçmiş, kendinden sonraki kuşaklara da bu alanda ufuklar açmıştır. Tefsirinin yazımı üzerinden bir asra yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen herhangi bir âyet hakkında "acaba Hamdi Efendi bu konuda ne diyor?" merakı taptaze devam etmektedir.

Böyle derin ve kapsama alanı oldukça engin bir idrakin sanata yönelmesiyle, sadece harfleri güzelleştirip tasarımda bir yere varmayı hedefleyen bir kimsenin sanata yönelmesi arasında mutlaka büyük farklar vardır. Böyle bir "âlim sanatkâr" önce okuduğu âyetten ve mesajdan etkilenecek sonra onu ebedî mesaj olmak üzere tarihin sayfalarına sanatlı olarak kazıyacak. Yaptığı tasarımın her kıvrımında kim bilir o engin zekâsından ve derin gönlünden neler neler geçecek? Bu konuda bir fikir almak isteyen, Elmalılı'nın, hat sanatını âbideleştiren, Nûn veya Kalem sûresinin başında yazdığı muhteşem tefsîri tekrar tekrar okumalıdır.

M. Hamdi Efendi'nin hat sanatında ilk feyz aldığı hocası Bakkal Arif Efendi ne asil bir insanmış ki, talebesini bir yere kadar getirdikten sonra onda gördüğü derin kabiliyeti kendi seviyesiyle sınırlandırmaya vicdanı razı olmuyor da sanatta zirve olarak gördüğü Sami Efendi'ye götürüp teslim ediyor. Böyle bir asalet herkes için ne güzel bir örnektir. M. Hamdi Efendi de nasıl bir istidât sahibi imiş ki, kısa bir zamanda devrinin usta hattatlarından Bakkal Arif Efendi'yi bu yola sevk ediyor?

Yeni nesillere örnek olmalıdır ki, M. Hamdi Efendi ve emsâli, ulaştıkları zirvelere bugünkü imkânlardan hiçbirinin bulunmadığı dönemlerde ulaştılar. Bu kadar muazzam bir zekâ, acaba bugünkü imkânlara mazhar olsaydı neleri ve neleri başarmazdı ki? M. Hamdi Efendi, Devlet-i Aliyye'nin büyük sancılarla tarih sahnesinden

çekildiği dönemlerde bütün olumsuzluklara rağmen, hat sanatında böylesine büyük eserler bırakabilen bir sanatkârdır.

M. Hamdi Efendi'yi farklı kılan özelliklerden biri, şurada gördüğü bir tasarımın benzerini meydana getirme arzusundan uzak oluşudur. Ona göre yazdığı mutlaka farklı olmalı, ilâhî kelâmdan kendi aldığı mesajı sanatlı olarak insanlara yansıtma erdemini taşımalıdır. Araştırmalarımız sonucu ulaşabildiğimiz eserlerinde hâkim olan unsur, sahip olduğu hat sanatını ilâhî mesajın hizmetkârı yapma gayretiyle zamana ve zemine muvafık eserler vermesidir. İlim ehline has taşıdığı endişe ile içinde bulunduğu topluma ışık tutmak, dertlerine ortak olmak ve yaralarını sarıp-sarmalamak için klişeleşmiş yazı ve stilleri kullanmamış, yazdığı metinleri özenle seçmiş, zamana ve zemini anlatmış ve bunlara çözüm arayışı içinde olmuştur.

Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın hat sanatı yazılarını incelediğimizde karşımıza 3 Elmalılı çıkmaktadır:

1. Hamdi (1905-1925): I. Dünya Savaşı, Çanakkale Savaşı (253.000 şehit) ve Balkan Harbi gibi dünyanın ve ülkemizin kasılıp-kavrulduğu bir dönemde ki yazılarına bir kaç örnek:

"Onlara karşı Allah sana yeter! Çünkü O, Semi' (herşeyi hakkıyla işiten) dir, Alîm (herşeyi hakkıyla bilen) dir." Bakara, 137.

"Ona (o mala) olan arzularına (ve kendi ihtiyaçlarına) rağmen, yoksula, yetime ve esire yemek yedirirler (di)." İnsan/8.

"Merhamet edene, Allah merhamet eder. Yerdekilere merhamet edin, Allah da size merhamet etsin" Ebû Dâvûd, Beyhakî, Ahmed b. Hanbel, Nesâî, Taberânî ibni Ömer'den.

2. Hamdi (1926-1935): Bağımsızlık savaşının kazanıldığı, Batılı devletlerin işgalinden kurtularak yeni bir devletin kurulduğu, milletimizin yeniden yapılanmaya başladığı ve bu yapılanmada dikkat edilmesi gereken hususların yer aldığı yazılarına örnekler:

"Sizden öncekilerin davranışlarına karış karış, adım adım uyacaksınız. Şayet onlar bir kertenkele deliğine girseler, (var bunda bir hikmet deyip) siz de gireceksiniz."

"Gündüzün iki tarafında (öğle ve ikindi vakitlerinde) ve gecenin (gündüze) yakın saatlerinde (akşam, yatsı ve sabah vakitlerinde) ise namazı hakkıyla edâ et! Muhakkak ki iyilikler, kötülükleri giderir. Bu, ibret alanlara bir nasihattir." Hûd, 11/114.

"Doğrusu Allah katında en üstün olanınız, en takvâlı olanınızdır" Hucurât, 49/13.

3. Hamdi (1936-1942): Meşhur tefsirini yazmayı bitirdiği, rahatsızlıklarının şiddetlendiği ömrünün son yıllarında dahi hat sanatını bırakmadığı eserlerine örnekler:

"(Allah) hikmeti dilediğine verir. Kime de hikmet verilirse, artık şüphesiz (ona) pek çok hayır verilmiş demektir." Bakara, 2/269.

"Nice yüzler vardır ki, o gün (âhirette) parlaktırlar! Rablerine nazar edicilerdir! (Allah'ın cemâlini görmeye mazhar olurlar)." Kıyâme, 75/22-23.

Ve son yıllarında hat sanatına getirmeye çalıştığı bir yenilik vardır. Âlimin muhatabına yönelttiği konuyu muhatabın anlaması gayretleri Elmalılı'nın hat sanatında da kendini gösterir. Hilye yazma hattatların yüzlerce yıllık geleneğidir. Çeşitli ebatlarda ki hilyelerin; baş kısmına genellikle sülüs besmele, göbekte Hz. Peygamberimiz'in (s.a.v.) Hz. Ali'den nakille şemâili ve dört tarafında çâr-ı yâri güzîn, alt kısımda genellikle "Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik" âyet-i kerimesi ve şemâilin kalan kısmı yazılırdı. Hattatlar bu yazıları geleneğe uygun olarak Arapça yazarlardı. Anlaşılması için ya konunun önceden bilinmesi veya bilen birinin anlatması, ama asıl Arapça'ya vâkıf olunması gerekirdi. Elmalılı, genellikle her müslümanın evinde olan hilyelerin herkes tarafından okunması ve anlaşılması için Türkçe hilye yazma denemeleri yapmıştı. Nesih hattı ile yazdığı denemelerinden birini arz ederek tebliğime son veriyorum:

"Resûl-i Ekrem ve fahr-i 'âlem Muhammedeni'l-Mustafâ sallalâhü 'aleyhi ve sellem hazretleri hılkatçe ve ahlâkça nev'-i benî Âdem'in ekmeli idi. Hep enbiyâ-i 'ızâm âleyhimü's-salâti ve's-selâm hazerâtı tâmmü'l-a'zâ ve güzel yüzlü olup Habîb-i Hüdâ onların en

güzeli idi. Mübarek cismi güzel, hep a'zâsı mütenâsip, endâmı gayet matbu', alnı ve göğsü ve iki omuzlarının arası ve avuçları geniş, boyunu uzun ve mevzun ve gümüş gibi saf, omuzları ve bazuları ve baldırları iri ve kalın, bilekleri parmakları kalınca idi. Mübarek karnı göğsüyle beraber olup şişman değil idi. Ve ayaklarının altı çukur, düz değil idi. Uzuna karîb orta boylu, iri kemikli, iri gövdeli, güçlü kuvvetli idi. Ne zayıf, ne semiz belki ikisi ortası ve sıkı etli idi. Mübarek cildi ise ipekten yumuşak idi. Kemâl-i i'tidal üzere büyük başlı, hilâl kaşlı, çekme burunlu, az değirmi çehreli ve söbüce yüzlü idi. Şişman yüzlü ve yumru yanaklı değil idi. Kirpikleri uzun, gözleri kara ve güzel ve büyücek ve iki kaşının arasında bir damar var idi ki vakt-i gadapta kabarup görünür idi. O nebiyy-i müctebâ ezherü'l-levn idi. Yani ne kireç gibi ak ne de kara yağız belki ikisi ortası ve gül gibi kırmızıya mâil beyaz ve nûrâni ve berrâk olup mübarek yüzünde nur leme'ân idi. Gözlerinin akında dahi az kırmızılık (var idi)."